

laat zien hoe aan het hof onder de adel en in de steden een tweedeling ontstond tussen voor- en tegenstanders van Maximiliaans centralisatiestreven. Onder de staatsambtenaren onderscheidt hij twee hoofdgroepen: enerzijds een oude elite, die niet alleen een positie aan het hof bekleedde, maar ook in de stedelijke handelsnetwerken hecht geïntegreerd was. Dat laatste maakte ze voor de vorst in eerste instantie juist zo aantrekkelijk: via hen kon hij zijn invloed in de steden vergroten en toegang tot de stedelijke kapitaalmarkt verkrijgen. Toen Maximiliaan hun belangen buiten het hof steeds meer aantastte, verzetten zij zich echter en kwamen zodoende steeds meer in het federalistische kamp. Aan de andere kant waren er de relatieve nieuwkomers – Haemers noemt hen nogal pejoratief *parvenu's* – die zich louter op basis van hun persoonlijke prestaties en trouw hadden opgewerkt in vorstelijke dienst. Dit maakte hen zeer afhankelijk van de vorst. Veel hoge edellieden hadden zich na 1477 afgewend van het hof, maar een aantal bleef trouw en kon in een relatief machtsvacuüm zijn invloed vergroten. Lieden als Adolf van Kleef en Lodewijk van Brugge raakten daarna door de sterke vestiging van Maximiliaans macht echter ook weer vervreemd van het hof.

De oude elite van centrale ambtenaren had zoals gezegd vaak een sterke machtsbasis in de steden. Haemers illustreert dat met een beschrijving van het netwerk rond Willem Moreel, vooraanstaand staatsambtenaar maar daarnaast burger van Brugge uit een belangrijk handelsmilieu. In Brugge kwam in 1477 de factie rond Moreel aan de macht in coalitie met de ambachtsgilden. Juist deze factie bood steeds meer weerstand tegen Maximiliaans centralisatiepolitiek, terwijl een tegengestelde stedelijke factie – die overigens niet zo heel goed in beeld komt – zich uiteindelijk met Maximiliaan verbond. Gent was politiek veel radicaler dan Brugge en vormde het centrum van federalisme in Vlaanderen. Ieper bleef op de hand van de vorst.

Na lezing van dit boek overheerst bewondering: Haemers benadert het laatmiddeleeuwse Vlaamse politieke landschap als een geïntegreerd systeem en weet de belangrijke spelers daarin feilloos te plaatsen. Dat rechtvaardigt de korte bestudeerde periode. Kritische kanttekeningen? Het stuk over Brugge is gedetailleerd buiten verhouding. En hoewel Haemers prima schrijft, is de redactie hier en daar nogal slordig. Inhoudelijk kan men zich afvragen of de auteur door zijn integrerende aanpak niet soms te snel over problemen heen stapt. Vooral bij de reconstructie van lokale netwerken wil hij nu en dan teveel overtuigen en dreigt de balans wat zoek te raken. Ten tweede zijn de netwerken steeds leidend en ideologie blijft slechts een afgeleide van de belangen van die netwerken. Het is de vraag of dat een geldige conclusie is na bestudering van, uiteindelijk, alleen die netwerken. Laten we ons echter concentreren op de winst: Haemers vergroot ons inzicht in een bijzonder turbulente periode zeer.

Matthijs Gerrits

Fryske Akademy en Universiteit Leiden

Ingrid van der Vlis, *Ondersteuning in voor- en tegenspoed. 250 jaar Weduwenbeurs Doesburg* (Doesburg 2009) 182 p. ISBN 978-90-9024331-3, verkrijgbaar bij vvv Doesburg.

In de achttiende eeuw deed in de Republiek de weduwenbeurs zijn intrede, een voorloper van de onderlinge verzekeringsmaatschappijen, waarbij de deelnemers een premie betaalden om hun weduwen van enige onderstand te kunnen voorzien. De

meeste weduwenbeursen leidden een kort bestaan doordat de inkomsten vaak snel werden overstegen door de uitgaven, wat dan het bankroet van zo'n fonds betekende. Gaandeweg verdwenen weduwenbeursen dan ook ten voordele van commerciële levensverzekeraars. Maar een enkeling heeft zich nog lang kunnen handhaven, de zogenaamde Doesburgse weduwenbeurs zelfs tot op de dag van vandaag. Het bestuur daarvan heeft naar aanleiding van het tweehonderdvijftigjarig bestaan in 2009 de geschiedenis van het fonds doen boekstaven door Ingrid van der Vlis, die ruimschoots haar sporen heeft verdiend in het onderzoek naar sociale zorg in het verleden. Ze heeft een gedegen studie geschreven, voornamelijk gebaseerd op archiefmateriaal van de weduwenbeurs, en stelt terecht dat haar boek de eerste grondige studie is naar het ontstaan en het vervolg van een weduwenfonds in Nederland.

Van der Vlis plaatst de geschiedenis van de weduwenbeurs consequent in context, en laat zien hoe de stichting van de Doesburgse weduwenbeurs in 1759 past in een golf van stichtingen van zulke beursen, waarbij het westen van het land voorop liep. Daar werd de eerste weduwenbeurs opgericht in Middelburg in 1735 en daar concentreerden zich de meeste stichtingen. Het betrof een internationaal fenomeen: weduwenbeursen werden ook gesticht in Duitsland, Engeland en Scandinavië. Veel van dit soort beursen bestonden slechts kort omdat ze belast raakten met de steun aan te veel weduwen, en niet meer aan hun verplichtingen konden voldoen. De Doesburgse weduwenbeurs vormde een uitzondering. De beurs werd namelijk niet meteen na de oprichting geconfronteerd met het overlijden van veel deelnemers, waardoor de beurs niet direct voor hoge uitgaven kwam te staan.

Wat meespeelde in het succes van het fonds, zo laat Van der Vlis zien, was de bereidheid van de Doesburgse elite om lid te worden en in het bestuur zitting te nemen. Hierbij won het in elk geval genoeg vertrouwen onder de Doesburgers en kon het lokaal georiënteerde fonds blijven bestaan, ook toen de ontwikkelingen in het levensverzekeringswezen en de totstandkoming van de verzorgingsstaat de weduwenbeurs links en rechts inhaalden. Daarmee ontwikkelde de weduwenbeurs zich vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw meer tot een ter plaatse zeer gewaardeerd cultureel erfgoed, en verloor het gaandeweg zijn belangrijke rol voor de weduwen. De uitkering is tegenwoordig meer een extraatje dan een substantiële aanvulling op het inkomen van weduwen. De Verzekeringskamer, die vanaf 1923 ook het toezicht had over de weduwenbeurs, liet dat toezicht dan ook varen in 1988.

Niettemin is duidelijk dat de weduwenbeurs tenminste tijdens de eerste twee eeuwen van haar bestaan een belangrijke rol speelde in het leven van haar leden. Van der Vlis laat in de twaalf deels chronologisch, deels thematisch opgezette hoofdstukken zien hoe het fonds breed gedragen werd door de Doesburgse middenklasse en er in slaagde om de organisatie te moderniseren als de omstandigheden ernaar vroegen. Vanaf het einde van de negentiende eeuw werd het fonds steeds meer geprofessionaliseerd, waarbij actuarissen, boekhouders en medici werden ingeschakeld om de effectiviteit van het fonds te verbeteren, en met succes: op het hoogtepunt in de vooroorlogse jaren kon de weduwenbeurs jaarlijks 324 gulden uitkeren aan de weduwen. Van der Vlis noemt het niet expliciet, maar misschien bleef de weduwenbeurs ook zo lang succesvol door de lokale oriëntatie: succesvolle aanmeldingen van mannen buiten Doesburg kwamen voor, maar men probeerde dat steeds meer te beperken: vanaf 1893 werd zelfs bepaald dat de weduwenbeurs zoveel mogelijk een 'Doesburgsche instelling is en blijven moet' (p. 57). Daarin was het zonder meer succesvol: opeenvolgende generaties Doesburgers maakten deel uit van de leden en

bestuurders van de weduwenbeurs – in sommige gevallen betreft het al de achtste generatie.

Niet alle vragen worden beantwoord: was de Doesburgse weduwenbeurs nu de enige die zo lang heeft bestaan? In het voorbijgaan wordt nog gerefereerd aan een andere, blijkbaar oude, weduwenbeurs in Doetinchem, maar het blijft toch wat onduidelijk of de Doesburgse instelling uniek is in zijn overleven tot op de dag van vandaag. Ook blijft onduidelijk hoe de door het fonds ondersteunde weduwen zich getalsmatig verhielden tot andere weduwen in Doesburg, en daarmee wat het relatieve belang van het fonds was ten opzichte van andere manieren van weduwenondersteuning. Dat neemt niet weg dat Van der Vlis een belangwekkende studie geschreven van een vorm van sociale zorg waar nog relatief weinig onderzoek naar was gedaan, waar toekomstige onderzoekers dankbaar gebruik van zullen maken.

Henk Looijesteijn

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Henk Gras, *'Een stad waar men zich koninklijk kan vervelen'. De modernisering van de theatrale vermakelijkheden buiten de schouwburg in Rotterdam, circa 1770-1860* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2009) 558 p. ISBN 978-90-8704-088-8.

Met *'Een stad waar men zich koninklijk kan vervelen'* levert de Utrechtse historicus Henk Gras een zeer verdienstelijke studie af naar de Rotterdamse 'theatrale vermakelijkheden' tussen 1770 en 1860. Gras' aandacht gaat uit naar alle vormen van theatrale en muzikale vermakelijkheden die buiten de grote, openbare Schouwburg van Rotterdam werden georganiseerd: voorstellingen door genootschappen en rederijkerskamers, kermisopvoeringen, kunstenmakers, cafétheater, enzovoort. Voor alle duidelijkheid: de Schouwburg komt dus niet expliciet aan bod al valt de begrenzing van de besproken periode wel ongeveer samen met de opening (1774) en de ingrijpende verbouwing (1853) van de eerste Rotterdamse Schouwburg.

Henk Gras is in de eerste plaats op zoek naar de achterliggende dynamiek van het vermaaksleven; wie analyses van toneelteksten of een gedetailleerd overzicht van het opgevoerde repertoire verwacht, moet elders zijn want die aspecten zijn voor de auteur in dit boek ondergeschikt. In die zin past Gras' studie in recente theaterhistorische stromingen die onder meer aandacht hebben voor 'the business of performance' op het snijvlak van cultuur en commercie, voor de sociale gelaagdheid en achtergrond van de spektakelorganisatoren en het (hele) theaterpubliek via prosopografische studies, en voor de positie van theater in het urbane weefsel. Gras onderzocht eerder al de kwantitatieve aspecten van het achttiende- en negentiende-eeuwse theaterbezoek in Rotterdam (inclusief voor de grote Schouwburg), maar ook andere steden als Amsterdam, Den Haag en Leiden kwamen al aan bod. Tegen de traditionele theaterhistorische opvattingen in wil de auteur, ook in de onderhavige studie, het beeld nuanceren dat de grote schouwburgen het theatrale aanbod in de achttiende en negentiende eeuw volledig beheersten.

'Een stad waar men zich koninklijk kan vervelen' bestaat uit vier grote delen, elk opgesplitst in meerdere hoofdstukken. In het eerste deel vertrekt Henk Gras vanuit de *Physiologie van Rotterdam*, een in 1844 verschenen tekst waarin het stadsleven, inclusief het theaterleven, aan de hand van verschillende (sociale) types inwoners wordt